

HOE DE (VERGETEN) TECHNIEK VAN HET POMPBOREN BORGEN?

POMPEN OF VERZUIPEN

Er zijn van die beroepen die uit ons collectieve geheugen zijn verdwenen. Neem nu de pompboorder. Net voor het overlijden van de 97-jarige pompboorder Oscar De Wagter kon het MOT zijn verhaal optekenen. Om die techniek alsnog te documenteren, zette het museum een uniek experiment op rond het boren van een houten waterpomp.

Katrien Vanbrabant, Joris Spolspoel en Steven De Waele

Houten pompen en leidingen werden tot in de 20e eeuw gebruikt voor tal van toepassingen, van waterbevoorrading tot het leegpompen van scheepsruimen. Archeologen en wegenwerkers stuiten geregeld op resten van houten waterleidingsnetten, ook buiten Europa. De techniek van het in de lengte doorboren van boomstammen werd ook gehanteerd in de mijnbouw, de molenbouw en diverse industriële toepassingen. Die technische kennis is in Vlaanderen in de vorige eeuw zo goed als volledig verdwenen. Voor eerstelijnsinformatie van de vakman is het dus te laat. Al heeft pompboren geen economische waarde meer, het brengt allerlei kennis over houtbewerking samen en is leerrijk voor liefhebbers van houtbewerking, restaurateurs en onderzoekers.

EXPERIMENTEREN OM TE DOCUMENTEREN

Het documenteren van een vergeten techniek is altijd een beetje riskant. Om zo'n technisch

proces toch te kunnen ervaren, onderzoeken en documenteren, moet er geëxperimenteerd worden. Als voorbereiding op het experiment raadpleegden we zoveel mogelijk bronnen. Op basis van beschrijvingen, afbeeldingen, filmmateriaal en mondelinge getuigenissen van de laatste pompboorder reconstrueerden we het technisch proces. Dankzij de grondige voorbereidingen stelden zich dan ook weinig technische problemen bij het boren. Maar wat te concluderen uit zo'n experiment? Zo roept de tijd die nodig is om de stam te doorboren heel wat vragen op. De eerste doorboring van de stam duurde tijdens het experiment een achttal uur. We moesten zoeken naar de beste werkwijze, houding en tempo: het boren zelf is zwaar, fysiek werk. Tijdens het experiment werd het door drie tot vier mensen uitgevoerd. Had een pompboorder vroeger ook zoveel mankracht ter beschikking? Zelfs al wordt er getracht alle handelingen zo realistisch mogelijk na te doen, de interpretatie van die ervaring blijft subjectief. Toch vormde het experiment een waardevolle aanvulling op de gegevens uit

»

Bij het project pomboren werd zoveel mogelijk gebruikgemaakt van
handwerktuigen en natuurlijke aandrijving. Spierkracht van mens en dier.
© Danny Huygens

de literatuur. In de literatuur wordt bijvoorbeeld vaak beschreven *hoe* iets gedaan wordt, tijdens het experiment wordt het duidelijk *waarom* het zo gedaan werd.

UIT HET JUISTE HOUT GESNEDEN

De praktische voorbereiding was een experiment op zich en vergde heel wat kennis, vaardigheid en tijd. Om een goede pomp te kunnen maken, zijn boomstammen van de juiste afmetingen nodig, met rechte draad en zonder onregelmatigheden. Een voorjaarsstorm legde in 2017 enkele geschikte eiken neer. Tijdens het hele proces trachtten we zo consequent mogelijk natuurlijke aandrijving te gebruiken. De boomstammen werden uit het bos geslept door twee Belgische trekpaarden. Ook het transport tussen de twee afdelingen van het MOT gebeurde met een mallejan en trekpaarden.¹ De stammen lagen vervolgens twee jaar lang in de vijver van het Prinsenkasteel. Dit 'wateren' is een oude praktijk van houtbewerkers, die in de vergetelheid is geraakt. Wateren werd aangeprezen omwille van de voordelen bij de bewaring en bewerking van hout. Hoewel er twijfel bestaat over de juiste invloed ervan, is het in ieder geval een goede manier om hout te beschermen tegen krimpscheuren in afwachting van de bewerking.

GOED GEREEDSCHAP IS HET HALVE WERK

Het MOT verzamelt al veertig jaar handwerktuigen van alle mogelijke beroepen, zowel oude als nieuwe. In 2007 bood Oscar De Wagter uit Hansbeke zijn volledige reeks pompboorderswerktuigen aan. Bij deze schenking gaf hij uitleg over de precieze functie van elk werktuig, en na inventarisatie gingen de stukken voor bewaring in het depot. Om een boomstam in de lengte te kunnen doorboren zijn specifieke werktuigen nodig, die niet meer in de handel verkrijgbaar zijn. Een smid vinden die dit soort werktuigen kan smeden, is geen evidentie. Om het experiment mogelijk te maken, moesten we een beroep doen op de werktuigen uit de collectie. In regel worden collectiestukken van het MOT niet (meer) gebruikt. Voor dit experiment maakten we een uitzondering, omdat het experiment plaatsvond in het museum en steeds onder supervisie van een stafmedewerker. Van fragiele onderdelen, zoals de houten draaikrukken, werden replica's gemaakt.

PARTICIPATIEF PROJECT

De aanleiding voor dit experiment kwam van Luc Verachtert, die in de museumbibliotheek onderzoek deed naar het doorboren van stammen. In het kader van zijn onderzoek organiseerde het MOT een bijeenkomst met Oscar De Wagter. Samen met Luc en enkele stafmedewerkers werden de werktuigen en pomponderdelen allemaal

bekeken en besproken. Het werd een leerrijke ontmoeting tussen onderzoeker, vakman en de collectiebeheerders. Deze ontmoeting en het onderzoek deed Luc, zelf een ervaren houtbewerker, ervan dromen om een houten pomp te maken. Dankzij de omkadering van het MOT en de financiële steun van de provincie Vlaams-Brabant werd deze droom werkelijkheid.

De samenwerking tussen een gepassioneerde houtbewerker/onderzoeker en het museum was een grote meerwaarde. Het onderzoek naar pompbooren stond niet op de planning van het MOT en Lucs ervaring met houtbewerking heeft het museum niet in huis. Anderzijds beschikte hij niet over de geschikte werktuigen. De voornaamste meerwaarde van het project zat hem echter in de publieke ontsluiting. Indien Luc dit alleen had gedaan, zou het een eenmalig experiment gebleven zijn waarvan na afloop vermoedelijk weinig was overgebleven.

EXPERIMENTEREN, ONTSLUITEN EN BORGEN

Omdat het niet bij een eenmalig experiment mocht blijven, werden enkele belangrijke beslissingen genomen. Ten eerste documenteerden we het experiment zo goed mogelijk; een stafmedewerker volgde heel het proces om zoveel mogelijk te noteren en fotograferen. Daarenboven werd een professionele cameraploeg ingeschakeld. Een tweede belangrijke beslissing was het betrekken van een jongere houtbewerker, die met deze kennis verder aan de slag zal gaan. Mathijs Huygebaert genoot zijn opleiding tot timmerman in Japan en voert manuele en traditionele houtbewerking hoog in het vaandel.² Zijn vaardigheid en kennis was een grote meerwaarde voor het experiment. Bovendien is hij een van de leerlingen in het meester-leerlingtraject

---

Om een boomstam in de lengte te kunnen doorboren zijn specifieke werktuigen nodig, die niet meer in de handel verkrijgbaar zijn. Een smid vinden die dit soort werktuigen kan smeden, is geen evidentie.

rond vakwerk- en bakovenbouw. De derde beslissing was voor het museum vanzelfsprekend: het geheel moet maximaal ontsloten worden. In de eerste plaats door het boren zelf (gedeeltelijk) als publiek toegankelijke demonstratie te organiseren. Deze demonstraties werden vergezeld van een kleine tentoonstelling van pompboorderswerktuigen en onderdelen van houten pompen. Luc maakte ook een doorzichtige demopomp om de werking van een zuigerpomp te tonen. Ook de uiterst zeldzame houten beerpomp uit de MOT-collectie was een blikvanger. Na afloop van het experiment werd het materiaal gepubliceerd: op de (drietallige) website van het MOT, YouTube, in gespecialiseerde tijdschriften, enz.³

Tot slot wordt de houten waterpomp volop bij tal van educatieve activiteiten gebruikt. Wellicht is het MOT de enige plaats in Vlaanderen waar men water kan oppompen met een houten pomp! Dit gebruik is ook de beste garantie dat deze pomp een lang leven beschoren is.

EXPERIMENTEREN MET TECHNIEKEN, EEN MUSEUMTAAK?

Musea kunnen niet zomaar op elk 'wild' idee uit het publiek springen. De partner moet een zekere professionaliteit aan de dag leggen en een duidelijk engagement uitspreken. Het initiatief moet passen in de missie en praktisch haalbaar zijn. Als deze voorwaarden vervuld zijn, kan er echter een enorme meerwaarde gecreëerd worden. Houtbewerking is een belangrijk onderwerp binnen de oudere technieken; zowel in onze collectie als in de werking is het prominent aanwezig. Opleidingen en stages zoals de *Balkenhak-Doe* en de *Stage vakwerk* zijn hier

duidelijke voorbeelden van. Ook rond waterwinning heeft het museum al heel wat bijeengebracht en gedaan. Met het project *Wat met de waterput?* en het *Atelier Water Putten* vestigden we de aandacht op dit thema. Een houten waterpomp sluit dus mooi aan bij de collectie en educatieve werking van het MOT. Samengevat: dit participatief experiment heeft duidelijk bijgedragen tot het doorgeven van technische kennis als basis voor een beter begrip van ons immaterieel, roerend én onroerend cultureel erfgoed. ■

Kennis en vaardigheden in de handen en hoofden van mensen: dat is vakmanschap. Denk maar aan de technieken van een edelsmid of scenograaf. Een vak in de vingers krijgen is echter een werk van lange adem. Het doorgeven van kennis en kunde van de ene persoon naar de andere is immers een arbeids- en tijdsintensief proces. Maar o zo belangrijk, willen we het in leven houden.

Daarom startte de Vlaamse overheid met het reglement 'Beurzen voor het doorgeven van vakmanschap in een meester-leerlingtraject' (2018-2019). Tijdens twee indienmomenten konden 'meesters' en 'leerlingen' een gezamenlijk dossier voor een beurs indienen. Een beurs bedroeg maximum 2.000 euro per maand voor meester en leerling(en) samen, met een maximaal bedrag van 48.000 euro per traject. Deze financiële ondersteuning is er voor zowel de meesters, die de kneepjes van het vak willen doorgeven, als voor de leerlingen. De minister honoreerde 62 aanvragen, goed voor 2,15 miljoen euro, verspreid over Vlaanderen en Brussel. Welk vakmanschap wordt zoal doorgegeven? Dat gaat van smeden, (Afghaans) borduren en acteren over de restauratie van oude handschriften, het zetten van tatoeages en het brouwen van *craft beer* tot het spelen van traditionele Marokkaanse muziek, beeldhouwen en kleermaken. Momenteel wordt het reglement geëvalueerd en kunnen er geen aanvragen ingediend worden.⁴ (ED)

Links: een pomp doorboren vereist sterke handen en een stevige portie spierkracht. © het MOT

Midden: de boomstammen werden met trekpaarden uit het bos gesleept. Paarden beschadigen de bosbodem minder dan zware machines en zo gaan immaterieel cultureel erfgoed en ecologie hand in hand. © Danny Huygens

Rechts: het uit olmenhout gedraaide pompslot wordt omwonden met vlas en ingewreven met schapenvet om het waterdicht te maken. © Danny Huygens

 Katrien Vanbrabant en Joris Spolspoel zijn beiden wetenschappelijk medewerker bij het MOT. Steven De Waele is er conservator.

 Bronnen en literatuur

1. Een mallejan is een vervoermiddel dat vroeger in de bosbouw werd gebruikt om boomstammen en andere lange voorwerpen te vervoeren, zie: <https://www.mot.be/nl/opzoeken/pompen/welk-hout>.
2. Mathijs Huygebaert is een van de lesgevers van de Stage vakwerk in het MOT.
Zie: www.mot.be/nl/wie-zijn-wij/het-mot-in-beeld/restauratie-bakoven-tierrmolen en www.mot.be/nl/beleven/workshops-voor-volwassenen/stage-vakwerk.
3. Een uitvoerig verslag van het project is te vinden op de website van het MOT. De filmbeelden zijn nog niet gemonteerd en gepubliceerd bij het ter perse gaan van dit tijdschrift. Zie: www.mot.be/nl/opzoeken/pompen.
4. Meer informatie vindt u op <http://bit.ly/meesterleerling>.

faro | tijdschrift over cultureel erfgoed

Driemaandelijks tijdschrift

BEVIEL DIT ARTIKEL U?

Ja? Neem dan een abonnement op faro | tijdschrift over cultureel erfgoed. Het blad verschijnt viermaal per jaar en kost amper 25 euro (voor abonnees in België). Woont u in het buitenland? Dan bent u al geabonneerd voor 30 euro.

MEER WETEN?

Op www.faro.be/tijdschrift vindt u alle info.